

Aharon Appelfeld

De onsterfelijke Bartfuss

Vertaald uit het
Hebreeuws door
Kees Meiling

Anthos|Amsterdam

1

Bartfuss is onsterfelijk. In de Tweede Wereldoorlog had hij in een van de kleinere, beruchte kampen gezeten. Nu is hij vijfenveertig, getrouwd met een vrouw die hij ooit Rosa noemde en heeft hij twee dochters, van wie een getrouwd. Hij heeft een niet zo groot appartement op de begane grond met twee bomen voor de ingang.

Elke dag staat hij stipt om kwart voor vijf op. Op dit tijdstip kan hij nog net de dageraad in zich opnemen, evenals de mist en de stilte voordat iedereen opstaat. In de andere kamer, gescheiden door een lange gang, slapen zijn vrouw en zijn jongste dochter samen in het echtelijk bed. Zij staan pas laat op en zijn op dit tijdstip nog in een diepe slaap met een doordringend snurken gedompeld. Daarom sluit hij de deur tussen hen om het geluid ietwat te dempen.

Hij drinkt koffie en steekt meteen een sigaret aan. De eerste sigaret smaakt hem uitstekend. Hij blijft lange tijd bij het raam zitten en neemt de kleine schokkende gebeurtenissen van de ochtend in zich op: een oude man die zich naar de synagoge rept, een vrachtwagen-

gen waaruit ze kratten melk laden. Hij vindt het prettig naar deze onbeduidende tafereeltjes te kijken.

Om zes uur komt hij overeind, steekt een tweede sigaret aan en ontdekt tot zijn verbazing wat onfrisse voedselresten in de gootsteen. Onmiddellijk komt de oude irritatie in hem op. Maar hij laat die niet de overhand krijgen. Hij spant om de een of andere reden abrupt zijn halsspieren en smoort de irritatie in de kiem. Meteen daarop gaat hij naar zijn kamer.

Zijn kamer is nagenoeg leeg: alleen een bed, een stoel en een kast. Wanneer hij zijn rekeningen afhandelt zit hij op het bed en gebruikt de stoel als bureau. Ooit had Rosa geprobeerd de muren enigszins aan te kleden. Ze had zelfs een tafel en stoelen naar binnen gebracht. Dat was jaren geleden geweest, toen ze nog met elkaar spraken. Bartfuss had die meteen en eigenhandig verwijderd.

Sindsdien heeft de kamer leeggestaan, geen enkele aankleding. Als er niet de weinige schaduwen waren geweest, die door de luiken heen kropen, dan zou een witte gloed alles overdekken. De kamer van Rosa daarentegen was overvol met kleurenfoto's en vazen. De foto's hingen over de volle lengte van de muur: glamour-girls die zich in het groen dompelen.

'Wat is daar nou verkeerd aan?' vroeg ze jaren geleden toen ze nog jong was en ook hun dochters nog kleine kinderen waren.

'Ik weet het niet.'

'Is het groen soms niet aantrekkelijk voor het oog? De meisjes zijn meisjes van de natuur.'

Reeds toen hield hij niet van discussies. Maar de uitdrukking ‘meisjes van de natuur’ stuitte hem werkelijk tegen de borst. Hij wist niet wat hij moest zeggen, hij zei dan maar: ‘Ik weet het niet.’ Zijn reacties, hoe sporadisch ook, brachten Rosa’s tong altijd in beweging. Ze wachtte er blijkbaar op. Ze ging onmiddellijk uitleggen, tegenspreken, woorden op woorden stapelen. Ze hield van deze foto’s en ze gaf deze liefde door aan haar dochters. Sindsdien waren er jaren verstreken, zijn woorden waren steeds minder talrijk geworden. Nu spreekt hij bijna niet meer. Evenmin wordt hij nog kwaad, al jaren wordt hij niet meer kwaad. De laatste jaren had hij geleerd alles en iedereen te negeren, in het bijzonder zijn vrouw en dochters. Ook zij hadden geleerd te negeren, in ieder geval te doen alsof. Nu bestaat er een zekere verholde competitie tussen hen: wie het beste kan negeren.

Om zeven uur doet hij zijn kamer op slot en gaat de gang op. Op dat tijdstip ontwaakt ook Rosa. Zij ligt met gesloten ogen geconcentreerd te luisteren. Hij voelt dat zij luistert en dat versnelt zijn bewegingen. Hij gaat snel naar buiten.

Om zeven uur is de straat leeg. De zee en de lichten van de ochtend verdrijven de laatste restjes van zijn duffe gevoel. Ooit bleef hij staan en stelde zich voor hoe Rosa opstond en haar woorden de ruimte in slingerde. Nu doet hij dat allang niet meer. Nu staat hij bij de zee zonder dat enig vergezicht zijn aandacht afleidt. De zee overspoelt hem met koele briesjes.

Om acht uur zit hij al in het café. Op dit tijdstip is de

café-eigenaar nog niet echt aanspreekbaar, maar Bartfuss voelt zich op zijn gemak omdat hij er vaste klant is. Het tweede kopje koffie, de koffie van acht uur, doet zijn zintuigen ontwaken en zijn zicht wordt scherper. Lange tijd zit hij zonder een geluid voort te brengen. De aanblik is ook niet bepaald inspirerend: de spoelbak staat vol afwas, op de bar staan glazen van de avond daarvoor, maar de transistorradio staat in ieder geval niet te schetteren. Hij heeft zich heel wat moeite getroost om die verderfelijke muzikspeler stil te krijgen. Uiteindelijk waren ze overeengekomen om 's ochtends vroeg geen muziek aan te zetten.

Hij zit alleen met zichzelf. Twee uur ongeveer zit hij alleen met zichzelf. In die tijd komen er allerlei gedachten bij hem op. Het zou beter zijn zonder gedachten, maar hij kan ze niet geheel en al onderdrukken. Bij gebrek aan een alternatief probeert hij zich te richten op die mooie jaren na de bevrijding: het betoverende Italië, de tijd vóór Rosa en vóór de kinderen. Als hij die fout niet had gemaakt zou hij nu op de Saint George-eilanden zitten, die fantastische, onbevolkte eilanden die dag en nacht stilte en water ademen. Een fout blijft voor altijd een fout en door die fout zwierf hij van de ene naar de andere plek. Nu is hij hier, in Jaffa, en zijn dochters zijn opgegroeid en zijn op hun moeder gaan lijken. Zelfs haar gelaatsuitdrukkingen hebben ze geërfd. Hij heeft heel wat moeite gedaan om zich van hen los te maken. Nu kan hij twee uur zitten zonder dat hun schaduw aan zijn ogen voorbijgaat. Nu behoren ze tot de verborgen terreinen van zijn leven.

Om ongeveer tien uur betreden de eerste handela-
ren het café. Ze kennen Bartfuss heel goed, nog uit Ita-
lië. In het algemeen voelen ze zich niet zo op hun ge-
mak met mensen als Bartfuss. Mannen die weinig
spreken vinden ze maar verdacht. Maar Bartfuss laten
ze niet links liggen omdat hij een legende is geworden.
Zijzelf hebben eveneens in de kampen gezeten maar
niet in hetzelfde kamp, vandaar zijn slechts zwakke
echo's tot hen doorgedrongen. Daarom, ook al vertelt
hij niets, weten zij: alles wat hij heeft doorgemaakt is
stellig en waar. Als hij hier zou zitten en maar een tipje
van de sluier zou oplichten, zouden ze hem bedanken,
maar Bartfuss geeft geen kik. Ze zouden hem gemakke-
lijk kunnen negeren en hij heeft meer dan genoeg ge-
daan voor een slechte reputatie, maar desondanks ne-
geren ze hem niet. Bartfuss van zijn kant heeft niets
gedaan om zich bij hen geliefd te maken. Integendeel,
alles wat hij heeft gedaan zou mensen tegen hem inne-
men.

Om ongeveer tien uur raakt de plek vol handelaren.
Dan vertrekt Bartfuss. Geruime tijd zwerft hij langs de
kust. De zee en de sigaretten bedwelmen hem weder-
om. De lunch gebruikt hij in het restaurant van Tina.
Toen hij in Italië was walgde hij al van runderlapjes. Bij
Tina heerst er een soort rust die je blijkbaar alleen in
kelders aantreft. Hier is er niemand die je vraagt wie je
bent en wat je doet. Een koele duisternis omhult eenie-
der. Tina serveert Bartfuss een kaasomelet en een koude
bietensap. Hier blijft hij lang zitten, soms tot drie uur.

Meteen wanneer hij het restaurant uit komt slaat hij

een zijstraat in en vandaar gaat hij naar het huis van twee verdiepingen. Wanneer hij het gebouw nadert verandert zijn loop, zijn rug kromt zich, zijn stappen worden langer en hij loopt zo dicht mogelijk langs de muur. Deze wandeling duurt slechts enkele momenten. Wanneer hij binnen is, in de smalle kamer, houdt hij even zijn hand boven de ogen. Nu weet hij wat hem te doen staat. Hij koopt en verkoopt. Hij onderhandelt niet. Zijn bewegingen hier zijn scherp, vlot en accuraat. Het rekenwerk doet hij uit het hoofd. Dit alles duurt niet langer dan een kwartier.

Bij de uitgang steekt hij een sigaret op en met snelle stappen loopt hij naar de zee. Deze korte tijd van concentratie laat hem verslapt achter. Vroeger verstoorden deze zaken ook daarna zijn gemoedsrust. Nu denkt hij er niet meer aan, alleen 's nachts soms, op zijn bed, maar niet bovenmate.

Op dit tijdstip is de straat vol handelaren en makelaars. Hun rappe gebaren wekken bij hem een gevoel van weerzin op. In het bijzonder de orthodoxen die ertussen zitten. Enkele jaren geleden stond hij hier en riep hun luidkeels toe: 'Waarom gaan jullie niet aan sport doen? Waarom gaan jullie niet zwemmen? Jullie maken de kust foeilelijk.' Het was slechts een uitbarsting. Nu is ook deze weerzin in hem gestold. Als de geuren van petroleum en olie er niet waren zou hij zelfs blijven staan om hen te observeren.

Op warme, vochtige avonden stapt hij op de bus en gaat de stad uit, tot Netanja aan toe. De duisternis en het schudden van de bus brengen zijn getergde zintui-

gen enigszins tot bedaren. Hij neemt een biertje en het gevoel van eenzaamheid wordt verdoofd. Een jaar geleden klampte een vrouw hem aan en hij bracht een hele nacht met haar door. 's Ochtends was hij beneveld teruggekomen en in het café in slaap gevallen. Nu staat hij zichzelf dergelijke avontuurtjes niet meer toe. Hij zwerft dan liever langs het strand of maakt een uitstapje met de bus. Het schudden van de bus bedwelmt hem.

Een enkele keer waagt Rosa het om naar binnen te stormen. Het gaat dan natuurlijk om geld. Ze is tien jaar jonger dan hij, maar dat is niet aan haar te zien. Ze is dik geworden en bij haar haarwortels is een onaangename kleur grijs verschenen. Ze werkt niet. Het grootste deel van de dag ligt ze weggezakt in de kussens, drinkt thee en eet sandwiches. Haar uitbarstingen dreunden ooit hele dagen bij hem na. Nu heeft hij geleerd die te negeren, haar niet van replek te dienen. Hij legt een geldbedrag op tafel zonder iets te zeggen en vertrekt, maar soms valt zijn getrouwde dochter tegen hem uit en met de stem van haar moeder laat ze een woordenvloed over hem neerdalen. Dat blijft hem nog altijd pijn doen.

Wanneer hij 's avonds laat thuiskomt zijn ze in diepe slaap gedompeld. Hij gaat zijn kamer binnen en doet meteen de deur achter zich dicht. Terwijl hij zijn schoenen uittrekt signaleert hij dat er een paar lichtstrepen meer op de vloer te zien zijn, omdat het luik deze zomer is gebarsten. Deze ontdekking kan hem niet bijzonder bekoren. Als zij er niet waren zou hij op-

staan en een glas limonade gaan drinken. In de koelkast is limonade, maar dat gaat onvermijdelijk gepaard met het openen van de deur. Zij zou in haar slaap kunnen vragen: ‘Wie is daar?’ Hij strekt zich uit op zijn bed. En wanneer hij de indruk heeft dat ze luistert wikkelt hij zich in zijn deken.

Zo gaat het al jaren, dag in dag uit, in een toenemend tempo, maar zonder grote veranderingen.

2

Het is waar, er waren ook andere dagen, dagen dat ze met elkaar spraken. Die waren er zo weinig en de gesprekken waren zo kort dat er niet meer dan een verre nachtelijke naglans van was overgebleven. De barre zwijgzaamheid die haar intrede had gedaan, had van die dagen geen spoor nagelaten. Reeds in het tweede jaar van hun samenzijn werden de zinnen afgebroken en kwamen er gestamelde fragmenten voor in de plaats. Eigenlijk alleen nog maar iets van lettergrepen die al snel doornen werden, sindsdien ging het:

‘Heb je het achtergelaten?’

‘Wat?’

‘Wat ik vroeg.’

‘Herinner me niet.’

‘Bedenk maar.’

‘Wat?’

‘Wat ik je zeg: geld voor de boodschappen.’

Hij gaf het uiteindelijk en vertrok. De open vlakten, de zaken maakten dat hij haar vergat en pas bij zijn terugkomst hulde hij zich in stilzwijgen. Alsof dit niet zijn thuis was, maar een verdacht leefgebied waar je niet te veel van jezelf moest prijsgeven. Nadien had hij spijt dat hij op momenten van lichamelijke intimiteit haar enkele geheimen had onthuld.

Eerlijk gezegd had zij het van haar kant wel geprobeerd. En eens had ze zelfs een wanhoopskreet geslaakt: 'Laten we nou toch praten!' Deze pogingen hadden hem nog geslotener gemaakt, maar zijn opmerkzaamheid was geenszins aangetast. In de loop der jaren had hij geleerd elke beweging van haar, elk trekje van haar mond te interpreteren voordat ze maar een kik had gegeven.

Maar zij stond op haar stuk wat de meisjes betreft. Ze had hen niet zozeer opgevoed, maar als zacht materiaal met haar handen gekneed. Van dag tot dag namen ze steeds meer het uiterlijk van hun moeder aan, Brigitte het meest. Haar geschonden, uitdrukkingloze gezicht nam zonder enige kieskeurigheid alle grimassen van haar moeder over. Om de een of andere reden speet het hem meer voor Brigitte. Hij had een soort geheime relatie met haar. Misschien vanwege haar glimlach, die hij soms interpreteerde als een soort stille overeenstemming met hem.

Dit was slechts schijn. Brigitte klitte aan haar moeder met een rigide vasthoudendheid.

Over het verleden spraken ze uiteraard niet. Maar het verleden dook juist op momenten op dat je het 't alerminst verwachtte. De gedachte dat ze al die oorlogs-

jaren in het dorp had doorgebracht bij boeren, dat ze beurtelings met de oude man en met zijn zoons had geslapen, die gedachte liet hem niet los, zelfs niet op de meest ondoordringbare momenten van vergetelheid. Er waren dagen dat deze kwestie elke dag naar boven kwam: Rosa had geleerd dit gebied van haar leven handig weg te wissen, als een dier. Maar eigenlijk had ze niet geprobeerd deze beschuldiging te ontkennen en soms leek het er zelfs op dat ze met plezier aan die dagen terugdacht.

Soms hoorde hij haar zeggen: 'Zo maakte men bieten klaar in het dorp.' Of: 'Dit brood smaakt naar de oven.' Toen de meisjes nog klein waren hoorde hij hoe zij hun vertelde over het leven in het dorp, over de oogst en de fruitpluk. Ze vertelde het zonder enige blijk van genegenheid, desondanks meende hij te horen hoe in haar stem verlangen doorklonk.

Soms kon hij het niet langer verdragen en viel hij uit: 'Leven is niet alles. Er is een grens aan de vernedering.' Zij begreep blijkbaar de betekenis van deze uitspraken en reageerde niet. Maar wat het huis en de meisjes betrof stond ze op haar ponteneur en was ze veeleisend.

En zo werd de muur steeds hoger opgetrokken. Toen zijn dochters nog klein waren en Rosa niet thuis was, wisselde hij nog weleens enige woorden met hen. Uit die paar zinnen leerde hij hoe diep ze in het leven van hun moeder waren gedompeld. Hem noemden ze altijd 'hij' en 'hem'. Die 'hij' was een vreemde voor wie je altijd op je hoede moest zijn.

Ook hij van zijn kant probeerde in de ziel van zijn dochters wat gifkorrels te strooien, maar ze waren al zo afgeschermd van hem en op hun hoede dat zijn woorden geen enkele voedingsbodem bij hen vonden. Zelfs de doosjes bonbons mochten niet baten, ze waren en bleven haar trouwe welpen.

Paula ging op de juiste leeftijd naar school. De rapporten die ze mee naar huis bracht gaven haar moeder grote voldoening. Maar hij kreeg de rapporten niet te zien. Dit terrein was voor hem afgesloten. Meer dan eens probeerde hij de rapporten te vinden, maar ze waren goed weggestopt. Brigitte ging evenwel niet naar school. Rosa beschutte haar onder haar twee stevige vleugels. Verscheidene keren stond de kwestie van een instelling voor achterblijvers op de agenda. Rosa wees elk aanbod af. Ze meende dat het alleen in haar vermogen lag het meisje te genezen. Bij zichzelf, en helemaal nadat Paula was opgegroeid, beschuldigde ze hem: een vader die zich afzijdig houdt is immers een besmettelijke ziekte. Wie anders dan hij heeft deze ziekte veroorzaakt? Wanneer ze een karaktertrekje bij de meisjes ontdekte dat haar niet zinde, schreef ze dat aan hem toe. Een onverantwoordelijke vader die zich afzijdig houdt en vol zit met snode plannen.

Ze was ervan overtuigd dat hij 's nachts zijn kwaad-aardige gedachten in Brigittes slaap zaaide. Onloochenbaar feit was: het meisje werd soms zomaar wakker, kon zich nergens op concentreren, raakte telkens van slag wanneer er over hem gesproken werd.

Soms was hij verbaasd over het warme gevoel dat hij

voor Brigitte koesterde. Op dagen dat het vuur hoog oplaaide in het huis en flarden van woorden door de ruimte vlogen, nam Brigitte geen deel aan de ruzie. Ze trok zich in een hoekje terug, iets wat Rosa's woede opwekte. Soms zei ze tegen haar: 'Ga dan maar naar hem toe, je lijkt immers op hem.' Deze uitspraak die ze zelden deed gaf hem voldoening als een verborgen pijn.

Maar bovenal deed hij alle mogelijke moeite zich geleidelijk van hen terug te trekken. Meer dan eens kwam het idee bij hem op het land te verlaten en naar Italië terug te keren. Hij deed dit niet omdat hij haar niet het eeuwige excuus in handen wilde geven: dat het allemaal door hem kwam. Deze woorden cultiveerde ze met een kwaadaardige intentie. Misschien koesterde hij ook een zekere geheime hoop dat zijn dochters nog eens bij hem zouden terugkomen.

Zijn dochters kwamen niet terug. Van jaar tot jaar werd de afstand groter. Hij observeerde van verre, het was voor hem alsof ze in het wild opgroeiden. Rosa van haar kant sloofde zich mateloos uit. Paula stuurde ze naar Franse les. Dolenthousiast kwam Paula terug van die avondlessen. Oudere jongens studeerden daar samen met haar. Maar Brigitte gaf ze nog geen uurtje uit handen. Tot haar tiende jaar stopte ze haar het eten in de mond. Ze leegde haar hele zelf in Brigittes ziel, zelfs een paar Poolse woorden wist ze haar aan te leren.

Hem verraste ze altijd: 'Geef op!'

'Ik heb niks.'

'Wat, heb je weer niets?'

'Ik heb nu niets, ik geef' t je later.'